

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemi'ne Biyopolitika ve Sporun Siyaseti

Saniye VATANDAŞ

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Bölümü, Tekirdağ

E-Mail: svatandas@nku.edu.tr

Orcid: [0000-0001-9075-0152](https://orcid.org/0000-0001-9075-0152)

*Celalettin VATANDAŞ**

Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Bölümü, Tekirdağ

E-Mail: cvatandas@nku.edu.tr

Orcid: [0000-0003-1431-3553](https://orcid.org/0000-0003-1431-3553)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25.07.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2023

ÖZ

VATANDAŞ, Saniye; VATANDAŞ, Celalettin, **Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemi'ne Biyopolitika ve Sporun Siyaseti**, CTAD, Yıl 19, Sayı 39 (Güz 2023), s. 1437-1469.

20. yüzyıl, biyopolitikaların revaçta olduğu bir dönemi oluşturmuştur. Birçok Avrupa devleti, iki büyük Dünya Savaşı arası dönemde, yaşanmış savaşların olumsuz etkilerine sahip vatandaşlarına yönelmiş, yakın geçmişte yaşanmış savaşın bedenler üzerindeki yıkıcı etkilerini onarmanın ve bu bedenleri çıkması muhtemel savaşlara hazırlamanın çabasını

* Sorumlu Yazar / Corresponding author

yürütmüşlerdir. Bu açıdan Almanya ve İtalya önemli iki örnektir. Bu iki devletin yürüttükleri biyopolitikalar diğer birçok devlet için model olmuştur. Buna Türkiye de dahildir. Türkiye'deki biyopolitik uygulamalar Balkan Savaşları ile başlamış, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında üst düzeye çıkmıştır. Bu politikalarda, yüzyılın ilk çeyreğinde çok farklı cephelerde gerçekleşen savaşlar, kitlesel göçler ve salgın hastalıklar nedeniyle demografik yapının normalliğini kaybetmiş olması belirleyici olmuştur. Sorunlu demografik yapıyı normal yapısına ve işlevine kavuşturma arzusu, biyopolitikaların titiz ve yoğun şekilde uygulamaya konmasını gerektirmiştir. Farklı alanlarda uygulamaya konan biyopolitikaların yoğunlaştığı alanlardan biri ise spor ve beden eğitimi alanı olmuştur. Uygulanan politikalara spor ve beden eğitimi, sağlık veya eğlence merkezli bir faaliyet olmaktan çıkarılıp “gürbüz” ve “sivil askerleri” yetiştirme mekanizmasına dönüştürülmüştür. Bu araştırmada, Osmanlı döneminde uygulamaya konan ve Cumhuriyet döneminde devam ettirilen biyopolitikaların spor ve beden eğitimi eksenli süreci incelenecek, sürecin işleyişini sağlayan biyopolitik amaçlar ve araçlar belirlenmeye çalışılacaktır. Konu, dönemin resmî belgelerinden ve yine dönemin dergi ve günlük gazetelerinde yer alan makale ve haberlerden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, Spor, Beden Eğitimi, Osmanlı'da Spor, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Spor.

ABSTRACT

VATANDAŞ, Saniye; VATANDAŞ, Celalettin, **Biopolitics and Politics of Sport from the Ottoman to the Early Republican Era**, CTAD, Year 19, Issue 39 (Fall 2023), pp. 1437-1469.

The 20th century was a period in which biopolitics was in vogue. In the period between the two major World Wars, many European states turned to their citizens who had suffered the negative effects of the wars that had taken place, and endeavoured to repair the devastating effects of the recent war on their bodies and to prepare these bodies for possible wars. This also includes Turkey. Biopolitical practices in Turkey started with the Balkan Wars and reached a high level especially in the first years of the Republic. This was due to the fact that the demographic structure had lost its normality due to wars on many different fronts, mass migrations and epidemics in the first quarter of the century. The desire to restore the problematic demographic structure to its normal structure and function required the meticulous and intensive implementation of biopolitics. One of the areas where biopolitics, which have been put into practice from different fields, has been the field of sports and physical education. Sports and physical education were transformed from being a health or

entertainment-centred activity into a mechanism for raising "fit" and "civilian soldiers". In this study, the process of biopolitics, which was put into practice in the Ottoman period and continued in the Republican period, centred on sports and physical education will be analysed, and the biopolitical aims and tools that enabled the functioning of the process will be documented.

Keywords: Biopolitics, Sport, Physical Education, Sport in the Ottoman Empire, Sport in the Early Republican Era.

Giriş

Biyopolitika, “nüfus düzeyinde hayat süreçlerini düzenlemeyi ve yönetmeyi”¹ amaçlayan, bu doğrultuda nüfusun biyolojik varlığının ve niteliğinin iktidarın nesnesi haline gelişini ifade eden bir sözcüktür. Esasen iktidarlar, her çağda, üzerinde egemenlik kurdukları insanların bedenlerine, beden gelişimlerine ve bedensel niteliklerine ilgili olmuşlardır. Bedensel (fiziki) savaşların çağında olmak bile, iktidarın, bedenlerle ilgilenmesi açısından yeterli bir sebeptir. Bu açıdan Gamben’in “*kültürümüzde her türlü çatışmaya hükmeden ve belirleyici olan siyasi çatışma, insanın hayvanlığı ile insanlığı arasındaki çatışmadır. Yani Batı siyaseti müşterek köken itibarıyla biyopolitiktir*”² tespiti dikkate değer önemdedir. Ancak buna karşılık biyopolitika, daha çok modern zamanlara ilişkin bir durum olarak anlam kazanmıştır. Çünkü “*siyasetin biyopolitik analizi, artık bir seçenek değil, bir aciliyet*”³ niteliği kazanmıştır. Bu aşamada konunun önemli ilgililerinden Scott’u dinlemek gerekirse⁴; biyopolitika, bireysel ve toplumsal boyutuyla tüm nüfusun denetlenmesini ve düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu ise modern devletin sahip olduğu istatistik bilgileri sayesinde mümkün olabilmektedir. Modern zamanların inşası olan ulus devlet, nüfusla ilgili istatistiki bilgileri, sadece salt bilgi olarak yahut nüfusu tanımlamak ve gözlemek için kullanmamaktadır. Ulus devlet, söz konusu istatistiki bilgileri aynı zamanda toplumu şekillendirme ve dönüştürme aracı olarak kullanmaktadır. Tüm bunlar ise biyopolitik temelde şekillenmektedir. Konuyu Bauman’ın tespitiyle ifade etmek gerekirse, modern dönemde “*rasyonel bir şekilde tasarlanan toplum, modern devletin nihai amacı ilan*

¹ Thomas Lemke, *Biyopolitika*, Çev. Utku Özmkas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 19.

² Giorgio Agamben, *Açıklık*, Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 82.

³ Onur Kartal, *Biyopolitika*, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2016, s. 8.

⁴ James Scott, *Devlet Gibi Görmek*, Çev. Nil Erdoğan, Versus Kitap, İstanbul, 2008, s. 138-139.

edilmiştir".⁵ Biyopolitik açıdan özne ulus devlet, nesne ise bireylerin bedenleridir. Fakat konunun asıl referansı durumundaki Foucault, "iktidar" olgusunun öznesi olarak "devlet" üzerinde durmakla birlikte, iktidarı devletle sınırlamamıştır. Foucault'ya göre iktidar her zaman devlet veya devlet aygıtları gibi sadece makropolitik yapılara yerleşik değildir. Bu nedenle "iktidar sorunu", salt devlet veya devlet aygıtları üzerinden çözümlenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yapıyı ve işleyişi tam ifade edecek temel sözcük ise "yönetimsellik"tir. Foucault'ya göre "yönetimsellik, iktidar ve özneliği aynı potada eritmektedir".⁶ Foucault, "yönetimsel" olma durumunu üç ayrı bağlamda ele almıştır: "Hükümlerlik", "disiplin", "yönetim". Ona göre, disiplin öncelikle bedenlere yönelir. Zira iktidar disiplin sayesinde kendini meşrulaştırır. Bunu ise örneğin hapisane, okul veya tımarhane ile gerçekleştirir. Zira tüm bunlar birer disiplin araçlarıdır. Suçlu hapisane, çocuk okul, deli tımarhane ile ıslah edilir. Böylece disiplin uygulayan bir güç olarak iktidar hem kendini inşa eder hem de kendini meşrulaştırmış olur. Dolayısıyla iktidar "*her yerdedir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir*".⁷

Biyopolitikaların şekillenmesinde ve işleyişinde temel unsurlardan biri ve hatta en önemlisi spordur. Zira spor, hemen her zaman örgün eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir unsuru yahut fiili müsabakaların ve örgütlenmelerin önemli bir sebebi olmuştur. Bu boyutuyla spor, bireysel bir ilgi veya faaliyet alanı olmanın dışında, büyük oranda toplumsal ve hatta daha çok siyasal bir konudur. Bunu sporun Türkiye'de siyasal bir gündem oluşunun kısa fakat yoğun tarihinde olanca açıklığıyla görmek mümkün olmaktadır. Spor üzerinden işleyen biyopolitik görüşlerin, tekliflerin ve uygulamaların Türkiye'de ilk kez gündeme gelişi ise Osmanlı Dönemi'nin son zamanlarında, daha çok da son çeyreğindedir. İlk zamanlar, bazı okulların müfredatında ders konusu olarak yer alan spor, takiben yabancıların veya Osmanlı tebaasından olup da söz konusu yabancılara özenenlerin girişimleri ile yaygınlık kazanmış, bu durum kısa süre sonra resmî veya gayri resmî örgütlenmelerin doğuşuna imkân sağlamıştır. Sporun bedensel bir aktivite ve eğlence olmanın ötesine geçerek önemli bir siyasal faaliyet alanı haline gelişi Osmanlı'nın son çeyrek yüzyılındadır. Osmanlı'nın bu son zamanları ile Cumhuriyet döneminin yaklaşık ilk yirmi yılı, dönem şartlarına bağlı olarak sporun gündemde yoğun şekilde yer almasını sağlamıştır. Dönemin biyopolitik karar ve uygulamalarında, yaşanmış ve

⁵ Zygmunt Bauman, *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34.

⁶ Lemke, *age.*, s 8.

⁷ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 69.

yaşanmakta olan savaşlar nedeniyle yapısal normallığı bozulan demografik yapıyı normalleştirme isteğinin yanı sıra, muhtemel olumsuzluklara karşı bu demografik yapıyı daha da güçlü kılma arzusunun etkisi temel belirleyici durumundadır. Ülke olarak var olabilmenin genç ve zinde kuşaklarla mümkün olabileceği temel bir ilke kabul edilmiştir. Daha da önemlisi, genç bireyler, potansiyel askerler olarak görülmüşlerdir. Dönem Avrupa'sındaki biyopolitik uygulamalar⁸ ise Türkiye'deki uygulamalara birçok bakımdan model olmuştur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sporun Siyaseti

Osmanlı Devleti'nde sporun biyopolitik uygulamaların konusu haline gelişi “beden eğitimi” dersleri ile başlamıştır. Eğitim kurumlarında sistematik anlamda beden eğitimi derslerinin başlangıcı ise Tanzimat'ın ilanının sonrasında. İlk beden eğitimi dersleri, Batı'daki modellerine uygun olarak açılan askerî okullarda başlamıştır. Mekteb-i Harbiye'nin müfredatında ilk kez “yüzme” (ilm-i sabâhat), “jimmastik” (beden terbiyesi) ve “eskim” dersleri yer almıştır. Yüzme dersi yüzyılın ortalarına doğru mevcut derslere eklenmiştir. Jimnastik dersi ise 1863'te müfredata eklenmiştir. Yine aynı dönemde eskim dersi de verilmeye başlanmıştır. Bunlar biyopolitik yaklaşımlar açısından önemli aşamalarıdır; zira o dönem anlayışı açısından “*eğitimin amacının sağlıklı, güçlü, iyi askerler yetiştirmek olduğunu söylemeye gerek yoktur*”.⁹ Söz konusu dersler için Avrupa'dan uzman öğretmenler getirilmiştir. Amaç gençleri bedenlen sağlıklı ve dinç kılmaktır. Derslerin askeri bir amacı olmakla birlikte, bu amaç öncelikli değildir. İlgili derslerin öncelikli ve hatta sırf askerî amaca sahip olması, İkinci Meşrutiyet dönemi ve sonrasında beklentisi olacaktır. İkinci Meşrutiyet dönemiyle birlikte, dönemin şartlarının gereğine uygun olarak, gençliğin savaşa hazırlanmasına yönelik gerek müfredata eklenen derslerle gerekse paramiliter gençlik dernekleri aracılığıyla genç bedenlerin terbiye edilmesine özel bir çaba sarf edilmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti döneminde sistematik veya kurumsal anlamıyla sporun başlamasında ve yaygınlaşmasında ticaret veya askerî amaçlarla Osmanlı ülkesine gelen İngilizlerin etkisi büyüktür. Bunlar futbol ve tenis gibi spor dallarının Osmanlı'da bilinmesine ve yaygınlık kazanmasına öncü olmuşlardır. Yine İngilizlerin öncülüğünde ve örneğinde ilk kulüpler 1890'lı yıllarda kurulmaya başlanmıştır. Örneğin ilk Türk spor kulübü olan “Beşiktaş Basiret

⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında takip edilen biyopolitikaların bir örneği olarak Avusturya uygulamaları konusunda bk. Yasemin Doğaner, “İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Gençlerin ve Kadınların Siyasi Terbiyesi ve Teşkilatlanmaları: Avusturya Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 26, 2012, s. 45-56.

⁹ Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 26.

¹⁰ Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 35.

Osmanlı Cimnastik Kulübü” 1903 yılında kurulmuştur. “Galatasaray Futbol Kulübü” ise Mekteb-i Sultani öğrencileri tarafından 1905 yılında kurulmuştur. Sen Joseph Koleji öğretmenlerinin öncülüğü ve Kadıköylü gençlerin girişimiyle 1907 yılında “Fenerbahçe Kulübü” kurulmuştur. Ağustos 1909’da yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu sayesinde bu kulüplerin pek çoğu resmî niteliğe kavuşmuştur. 14 Mart 1913’te kurulan “Türk Gücü Spor Kulübü” ise hem kurucularının hem de sporcularının Türk olduğu ilk kulüp olma özelliğine sahiptir. Zira o dönemde diğer birçok kulübün yöneticisi Türk olsa bile, sporcularının tamamı veya bir kısmı yabancılardan oluşuyordu.

Spora özel ilgi gösteren, eğlence amacıyla da olsa sporla düzenli bir şekilde ilgilenen, daha sonraları kulüp şeklinde yapılaşmaya yönelen sporcu toplulukları oluşturan ilk kişilerin yabancı olmasına karşılık, Türk gençlerinin bu tür işlerden uzak durmalarının bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerden biri, geleneksel anlayışın etkisiyle ailelerin sporu “karın doyurmaz” bir meşguliyet veya “lüzumsuz uğraş” olarak görmeleridir. Fakat buna rağmen Türk gençlerinin sistematik anlamda spordan ve kuramsallaşmadan uzak durmalarının asıl sebebi daha çok siyasettir. Sultan Abdülhamid’in, muhalif Jön Türk hareketinin doğuşu üzerine, 1890’lardan itibaren, gençlerin bir araya gelme girişimlerini siyasi bir muhalefet hareketinin başlangıcı olarak değerlendirmesi ve bununla ilgili endişeleri, Türk gençlerinin spor nedeniyle bir araya gelme ve toplu faaliyette bulunma isteklerini engellemiştir. Bu açıdan Türk gençlerin ilk futbol takımı oluşturma girişimlerinin hafiyelerin takibine konu olması bir tesadüf değildir. İlk Türk spor kulübü olan “Beşiktaş Basiret Osmanlı Cimnastik Kulübü”nün kuruluşunda dahi böylesi bir hikâye vardır. Saray Nâzım Osman Paşa’nın çocuklarının bazı arkadaşlarıyla Nâzır Paşa’nın Serencebey Yokuşu’ndaki konağının bahçesinde bir araya gelerek futbol oynarlarken yakalanmalarını takiben Seryâver Mehmet Paşa’nın devreye girerek Sultan’ı endişe edecek bir durum olmadığına ikna etmesi hem Türk gençlerinin sporla ilgilenmelerine hem de ilk Türk spor kulübünün doğuşuna imkân sağlamıştır.¹¹

İngilizlerin öncülüğünde 17 Mayıs 1903 tarihinde “İstanbul Futbol Birliği” kurulmuştur. Bu Birlik, kulüpler üstü yetkiye sahip ilk organizasyondur. Birliğin amacı dağınık ve ortak kuralları olmadan faaliyet yürüten futbol kulüplerini aynı kurallar etrafında toplamak ve böylelikle seyirciye sahip spor faaliyetlerine bir sistem kazandırmaktır. Yaklaşık aynı amaçlarla olmak üzere 12 Kasım 1910 tarihinde “İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi” kurulmuştur. Bu federatif oluşumun başkanı Horace Armitage, başkan yardımcısı ise Ali Sami (Yen)’dir. 1912 tarihinde, çoğunluğunu okul takımlarının oluşturduğu, “Cuma Ligi” ismiyle yeni

¹¹ Cem Atabeyoğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Spor”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1475-1476.

federatif bir yapı daha oluşturulmuştur. Fakat sporcuların Balkan ve Çanakkale Savaşları başta olmak üzere farklı savaşlar nedeniyle kulüplerinden ayrılıp cepheye gitmeleri, kulüplerin faaliyetlerini ciddi anlamda kesintiye uğratmıştır. Örneğin İstanbul'daki kulüpler 1914 tarihli lig maçlarına katılmamışlardır. Kurulan federatif oluşumlar da dağılmıştır. Fakat bu durum yeni kulüplerin ve federatif oluşumların gerçekleşmesine mâni olmamıştır. 1919 yılında “Türk İdman Birliği”, 1921 yılında “İdman Birliği”, 1922’de “Pazar Ligi” kurulmuştur.

Balkan Savaşları sonrasında, iktidar partisi İttihat ve Terakki'nin girişimleriyle toplanan Darülfünun Kongresi'nde üzerinde durulan konular arasında “beden terbiyesi” özel bir öneme sahip olmuştur. Kongrede kurulmasına karar verilen Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin çatısı altında yer almak üzere oluşturulan heyetlerden biri “Bedeni ve Askeri Mümaresat Heyeti”dir. Bu heyetin görev alanı, Cemiyet'in nizamnamesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Enlad-ı vatani her zaman için çevik ve zinde bulunduracak ve sinn-i sebavetinden (çocukluğundan) itibaren berrî ve bahrî kabiliyet-i askeriyesini inkişaf ettirecek esbab ve vesaitin istibzâr ve istikmâli terbiye-i bedenîyye ve mümarese-i askeriye hey'atlarının vezâif-i asliyesini teşkil eder*”.¹² Bu kapsamda birçok spor dalıyla ilgili farklı dersin müfredata eklenmesi düşünülmüş, İkinci Meşrutiyetin ilanı ise bu düşünceleri uygulamaya koyma imkanı sağlamıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde faaliyetine başlayan bazı dernekler de beden eğitimiyle doğrudan ilgilenmişlerdir. Bunlardan biri 14 Mart 1913 tarihinde faaliyetine başlayan “Türk Gücü”dür. Bu derneğin kuruluş amacı sporun siyasallaşmasının önemli bir aşamasını teşkil etmiştir. Bu açıdan derneğin nizamnamesinde yer alan “*terbiye-i bedenîye*” ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade “*sağlam ve aynı zamanda kabraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatani ve mübarek, muazzez ulu milletimizin varlığını müdafaa etmek ve düşmana saldırmak*”¹³ şeklinde açıklanmıştır.

İkinci Meşrutiyet döneminin önemli yenilikleri arasında paramiliter niteliğe sahip gençlik örgütlerinin kurulması vardır. Siyasi iktidarın teşvikleriyle kurulan paramiliter gençlik örgütlerinin en önemlisi “Keşşaflık” (İzcilik) anlayışı ile şekillenen örgütlenmelerdir. İlk izcilik çalışmaları 1910 tarihinde Edirne Muallim Mektebi ve Mekteb-i Sultani’de başlatılmıştır. Fakat izcilerin faaliyetleri ve kıyafetleri halkın tepkisine yol açmış, dönemin iktidar partisi durumundaki İttihat ve Terakki yönetimi, çocukların izcilik faaliyetlerine katılımlarını sağlamak amacıyla halkı ikna etmeye özel bir çaba sarf etmiştir. Balkan Savaşları'nın olağan üstü şartları, izcilik faaliyetlerinin durmasına yol açmıştır. Balkan Savaşları'nın sonlanmasını takiben N. Atıf (Kansu) Bey ve bir arkadaşı

¹² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 454.

¹³ Tunaya, *age.*, s. 461-465.

“*mükemmel bir gençlik teşkilatı*” kurma çalışmalarının teorisini öğrenmeleri, uygulamalarını incelemeleri için Avrupa’ya gönderilmişlerdir. Ayrıca “Belçika İzcilik Teşkilatı” kurucusu Harold Parfitt, izcilik faaliyetlerine katkı sağlaması amacıyla 1913 yılında beş yıllık bir süre için İstanbul’a davet edilmiştir. Harbiye Nezaretinin kontrolünde hareket eden Parfitt, 9 Nisan 1914’te “İzciler Ocağı”nı kurarak paramiliter gençlik örgütlenmesini başlatmıştır. “İzciler Ocağı Nizamnamesi” 22 Nisan 1914’te yürürlüğe girmiştir.¹⁴ Örgütün başkanı “Başbuğ” unvanıyla Enver Paşa’dır.¹⁵ 35 maddelik nizamnamenin 2. maddesine göre, gençlerin, izci oymakları (tabur) vasıtasıyla *açık göz, çevik, becerikli, yiğit, tehlükeci, fedakâr, vatanperver* olarak yetiştirilmeleri, aynı zamanda *tesanüt, yasaçılık, mesuliyetperverlik* ve *namusperestlik* duygularına sahip olmaları amaçlanmaktadır. Beden eğitim ve spor ise izcilik eğitimin temelini oluşturmaktadır. Vakit kaybetmeden izcilik derslerine ve faaliyetlerine başlanmıştır. Mezunlar, kurs tamamlandığında (25 Mayıs 1914) diplomalarını bizzat “Başbuğ” Enver Paşa’nın elinden almışlardır.¹⁶

İttihat ve Terakki yönetimi, izcilik faaliyetlerini ve bu kapsamda kuruluşu sağlanan “İzciler Ocağı”nı çok önemsemiştir. Ancak amaçlar açısından söz konusu ocağın tek başına yeterli olmayacağı düşünülmüş olunmalı ki, 15 Haziran 1914’te “Osmanlı Güç Dernekleri” adı altında yeni bir paramiliter gençlik örgütlenmesinin daha temeli atılmıştır.¹⁷ Dernek Nizamnamesine göre İzciler Ocağı üyeleri Osmanlı Güç Dernekleri’nin potansiyel üyeleri kabul edilmiştir. İzciler Ocağı hazırlık şubesi konumunda olacaktır. Osmanlı Güç Dernekleri Nizamnamesinin 5. maddesi şu şekildedir: “*Osmanlı Güç Derneklerinin hazırlık şubesini teşkil eden izcilik derneklerine 12’den 17 yaşa kadar olan, asıl Güç Derneklerine ise 17 yaştan yukarı olan Osmanlılar kabul edilir*”.¹⁸ Dernekteki talim ve terbiye çalışmalarının, derneğin doğrudan bağlı olduğu Harbiye Nezaretince belirlenecek ilkelere göre yapılması planlanmıştır. Nizamnamenin 9. ve 15. maddelerinde dernek üyelerine ücretsiz verilecek silah, cephane ve diğer silahlı talimin gerektirdiği malzemelerin kullanım ve bakım şartları detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

İzcilik faaliyetleri ve örgütlenmeleri yürütülürken Birinci Dünya Savaşı başlamış (28 Temmuz 1914); Osmanlı Devleti de taraf olarak 30 Ekim 1914

¹⁴ Salih Başkutlu, *Osmanlı Devleti’nde İzcilik Hareketleri (1910-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abat İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 2015, s. 137-142.

¹⁵ *İkdam Gazetesi*, 7 Nisan 1330/21 Nisan 1914, s. 4

¹⁶ *İkdam Gazetesi*, 13 Mayıs 1330/26 Mayıs 1914, s. 1.

¹⁷ Osmanlı Güç Dernekleri Nizamnamesi için bk. Tunaya, *age.*, s. 465-467.

¹⁸ Tunaya, *age.*, s. 466.

günü, resmen ve fiilen savaşa katılmıştır. Geçmiş yıllardan devraldığı olumsuz demografik ve askerî şartlar gereği daha önceden paramiliter çalışmaları başlatmış ve bu kapsamda izcilik faaliyetlerini ve örgütlenmelerini önemseyip, gereklerini yerine getirmeye başlamış olan siyasi iktidar, Dünya Savaşına katılım gerçekleşince yürütülen çalışmaları daha da önemsemiştir. İzcilik başta olmak üzere gençlik örgütlenmeleri konularında Almanya, model olarak görülmüştür. Osmanlı ordusunun kurmay başkan yardımcılığına kadar yükselen Goltz Paşa, Osmanlı'da Almanya modeline uygun bir gençlik teşkilatı kurulmasına öncülük etmiştir. Goltz Paşa'nın teklif ve tavsiyesi, İttihat ve Terakki yönetimi tarafından uygun bulunmuş, konunun uzmanı olarak Almanya'dan Albay von Hoff davet edilmiştir. Von Hoff, Şubat 1916 tarihinde İstanbul'a gelerek Selim Sırrı (Tarcan) ile birlikte çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaların ilk meyvelerinden biri "Osmanlı Genç Dernekleri" olmuştur.¹⁹ Dönemin zor şartlarında, peş peşe patlak veren savaşlar nedeniyle, önceden kurulmuş olan Osmanlı Güç Dernekleri'nin hedeflenen amaçları gerçekleştirmede tek başına yeterli olmayacağı düşünülerek, "Osmanlı Genç Dernekleri" de faaliyete geçirilmiştir (1916). Osmanlı Genç Dernekleri, Harbiye Nezaretine bağlı olup, 12-17 yaş gurubundaki gençlerden teşekkül eden "Gürbüz Derneği" ve 17 yaşın üstünde gençlerden teşekkül eden "Dinç Derneği"nden oluşmaktadır. Müslim veya gayrimüslim tüm Osmanlı gençleri bu derneklerin doğal üyesi kabul edilmiştir.²⁰ Fakat İttihat ve Terakki yönetiminin sona ermesi (8 Ekim 1918) ve Dünya Savaşının sonlanması (11 Kasım 1918) ile bu derneklerin çalışmaları büyük oranda sonlanmış veya bazıları faaliyetlerine ara verilmiştir.

1916 yılından Berlin'de yapılması planlanan Olimpiyat Yarışmalarına katılımı gerçekleştirmek için 1909 yılında Selim Sırrı (Tarcan) tarafından kurulan "Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti", Dünya Savaşı nedeniyle önemli bir faaliyet gerçekleştirememiştir. Cumhuriyetin kurulmasını takiben ön hazırlığını Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti'nin oluşturduğu "Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyet'in başkanı Ziraat Müdürü Umumisi Hasip Bey, Umumi Jandarma Komutanı Kemal Bey, başkan yardımcısı ve genel sekreter ise Selim Sırrı (Tarcan)'dır. 1916'da Berlin'de yapılması planlanan Olimpiyat Oyunları'nın Dünya Savaşı nedeniyle yapılamaması, 1920 Olimpiyatları'na ise Türkiye'nin "*savaş yeniği ülke*" olduğu gerekçesiyle alınmaması, Türkiye'nin olimpiyat serüvenini başlatmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 yılında Paris'te düzenlenecek Olimpiyat Oyunları'na resmen davet edilmesi ise önemli bir aşama olmuştur. Olimpiyat oyunlarına katılımı organize etmek için Selim Sırrı

¹⁹ Osmanlı Genç Dernekleri Nizamnamesi için bk. Tunaya, *age.*, s. 467-469.

²⁰ Tunaya, *age.*, s. 460; Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Boğaziçi Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 7, 1979, s.100.

(Tarcan), Ali Sami (Yen) ve Mehmet Burhaneddin (Burhan Felek)'in çabalarıyla Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti için bir yönetmelik hazırlanmış ve Cemiyet'in başkanlığına Selim Sırrı getirilmiştir. Bu dönemde ülkenin tanıtılmasında spordan yararlanılması düşünülmüş, hatta bu düşüncenin etkisiyle uluslararası müsabakalara katılan sporculardan, yabancı sporculara Türkiye'yi tanıtmaları istenmiştir. Yine bu ilk günlerde beden eğitimi ve sporun kurumsallaşması ve yaygınlaşması için peş peşe adımlar atılmış, konuya ilişkin görüşler sıklıkla dillendirilmiştir. Bu açıdan 5 Eylül 1923'te TBMM'de okunan Bakanlar Kurulu'nun programında, eğitim siyaseti ile ilgili olarak ifade edilen hususlar önemlidir: "*Ferdin bedenî ve fikrî kabiliyetleri gibi ablâkê ve içtimâî kabiliyetleri de inkişâf ettirilecektir. Bu maksada vusûl için bir Terbiye-i Bedeniye Darî'l-Muallimîni açılacak, iççilik teşkilâtına ehemmiyet-i mahsûsa verilecek, programlar ile mekteplerin teşkilatı tedricen içtimâî esasâta tevfiik olunacaktır.*"²¹ Sağlıklı ve "gürbüz" nesilleri eğitecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla 1926'da Gazi Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. Almanya'da tırmanışa geçen Nazizmin spor politikalarının Türkiye'ye uyarlanması düşüncesinin bir gereği olarak Alman spor tarihine damgasını vurmuş, 1936 Olimpiyat Oyunları'nın planlayıcısı Alman spor bürokrat ve spor eğitmeni Carl Diem (1882-1962), danışmanlık yapması için 1933 yılında Türkiye'ye davet edilmiştir.²² Carl Diem ile birlikte gelen diğer bazı eğitmenler "Türk sporu" üzerinde şekillenen dönem biyopolitikalarına önemli katkılar sunmuşlardır.

TBMM'de 14 Ağustos 1923 günü okunan İcra Vekilleri Heyeti programında beden eğitimi öğretmeni yetiştirilmesi işi bir "*hükümet görevi*" olarak belirlenmiş, "*ferdin bedenî, fikrî kabiliyetleri gibi ablâkê ve içtimâî kabiliyetleri de inkişâf ettirilecektir. Bu maksada vusûl için bir Terbiye-i Bedeniye Dar'ülmualimin'i (Beden Eğitimi Öğretmen Okulu) açılacak, İççilik Teşkilâtına tedricen içtimâî esasta tevfiik olunacaktır*"²³ kararına yer verilmiştir. Kararın gerçekleşmesi için Selim Sırrı (Tarcan) görevlendirilmiştir. Bu arada beden eğitimi öğretmeni ihtiyacını karşılamak ve Avrupa ülkelerinde beden eğitimi konusunda takip edilen eğitim yöntemlerini öğrenmeleri için yurtdışına öğrenci gönderilmesi uygulamasına geçilmiş ve 1925 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya bir, İsveç-Stockholm'deki Kraliyet Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü'ne iki, Fransa'ya bir kişi gönderilmiştir. Tüm liselerde "cimnastik" dersi de müfredata dâhil edilmiştir. Okullarda, beden eğitimi ve spor dersleri ilkökul, ortaokul ve liselerin tüm

²¹ TBMM, *TBMM Meclisi Zabıt Ceridesi İcra Vekilleri Hey'eti'nin Programı*. Cilt 1, Devre 2, 5 Eylül 1923, s. 423.

²² T.C. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (BCA) 490.01 – 1116.75.2, s.83-84.

²³ TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 2, Yasam Yılı 4, Birleşim 4, Cilt 1, s. 51-54.

sınıflarında haftada 1 saat şeklinde uygulanmıştır. Bu durum ise Beden eğitimi öğretmeni ihtiyacını açığa çıkarmıştır.²⁴ 1926 yılında beden eğitimi öğretmeni ihtiyacını karşılamak için özel kurslar açılmıştır. Açılan kurslar bir yıllık süreye sahiptir. Bu kurslarda mezun olanlar ortaokullara beden eğitimi öğretmeni olarak atanmıştır. Üç yıl devam eden kurslar sayesinde 148 erkek, 63 kadın beden öğretmeni yetiştirilmiştir. Mezunlar günün şartlarından beden öğretmeni ihtiyacını karşıladıkları için söz konusu kurslar 1930'da sonlandırılmıştır.²⁵ 1932 yılında “Talim ve Terbiye Kurulu” kararı ile Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde erkekler için üç yıl süreli “Beden Eğitimi Şubesi” açılmıştır. 1932-33 öğretim yılında 22 öğrenci eğitime başlamıştır. İlk zamanlar yalnızca erkek öğrencilere eğitim veren bu okul, 1937 yılından sonra kız öğrencileri de kabul etmeye başlamıştır. Aynı yıl eğitim süresi iki yıla indirilmiştir.²⁶

Erken cumhuriyet döneminde sporu tüm toplum kesimlerine yaygınlaştırmak da amaçlanmış, sporun “asrı” norm ve biçime sahip olması için takip edilen yollardan biri olarak Avrupa’daki popüler spor kitapları Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. Bunun önemli örneklerinde biri Hollanda Olimpiyat Komitesi Başkanı Pieter Wilhelmus Scharro ve Mimar Jan Jills tarafından yazılmış “*Jimmastik, Oyun ve Spor Binaları İnşa ve Tesisi İçin Rehber*” adlı kitaptır. Türkçeye tercüme edilen bu kitaba Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılan “önsöz” üzerinden, sporun ve beden eğitiminin ne kadar önemsendiğinin güçlü işareti verilmiştir. Mustafa Kemal’in “*sağlam kafa sağlam vücutta bulunur*” sözünü ilke edinen spor faaliyetlerini kurumsallaştırma ve yaygınlaştırma çalışmaları ile “*güçlü, çevik ve ablaklı*” bir nesil inşası amaçlanmış, spor, batılılaşmanın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan Halkevleri özel ve önemli bir role sahip kılınmışlardır. Halkevleri sporun tüm toplum kesimlerine yaygınlaşmasında, spor bilincinin oluşmasında ve yerleşmesinde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Halkevleri, dil ve tarih çalışmalarından edebiyat ve güzel sanatlara, spordan müze koluna kadar her alanda hizmet vermişlerdir. Böylelikle bilgili, bilinçli fakat aynı zamanda bedenlen güçlü ve gürbüz bir nesil oluşturulmaya çalışılmıştır.

²⁴ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 368, 369.

²⁵ Özbay Güven, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Okulların Eğitimini Hazırlayıcı Çalışmalar”, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 1996, s. 75,76.

²⁶ Maarif Vekaleti, *1923-1943 Yılları Arası Maarifimiz*, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara, 1944; Türk Eğitim Derneği, *S. Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1997, s. 71; Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Emlatlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne Devreden Demografik Yapı

Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı'dan sadece biyopolitik düşünce ve uygulamalara konu spor anlayış ve uygulamalarını değil, bu politikaların büyük oranda sebebi olan sorunlu bir demografik yapıyı da devralmıştır. Demografik yapının pek çok açıdan sorunlu hale gelişinde 1910'lı yıllar oldukça önemlidir. Zira Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları ile coğrafi olarak Balkanları büyük oranda kaybederken, Balkanlardaki demografik yapı süregelen farklılaşarak, radikal şekilde değişikliğe uğramıştır. Müslüman nüfusun çok önemli bir kısmı katledilmiş, yine önemli bir kısmı topraklarını bırakıp Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Döneme ait istatistikler konuyu anlamaya katkı sağlayacak niteliktedir: 1911 yılında Rumeli'deki Müslüman nüfus 2.315.293 kişi olarak tespit edilmiştir. Savaş sonrası nüfus ise Yunan, Bulgar ve Yugoslavya kaynaklı tespitlerde 870.114 kişidir. Nüfusun savaş öncesi ve sonrasındaki fark 1.445.179 kişidir. Buna göre nüfusta % 62'lik bir azalma gerçekleşmiştir. Türkiye'ye göç edenlerin sayısı ise 812.771 kişidir.²⁷ Balkan Savaşları'nın hemen sonrasında Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve Osmanlı, Balkanlardaki küçük devletlerle bile baş edemeyecek kadar askeri gücünü kaybettiği, ekonomisinin adeta felç olduğu, etnik ayrılıkçı hareketler sebebiyle Arabistan, Irak, Suriye bölgelerindeki siyasi otoritesini büyük oranda kaybettiği bir zamanda Dünya Savaşı'na katılmıştır. Osmanlı Devleti, Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Bölgesi'nde Trabzon, Bitlis, Muş ve Van dâhil tüm bölgeyi Ruslara kaptırmıştır. Bu bölgedeki savaşlarda büyük askerî kayıpların yanı sıra Ermeni katliamları sivil halkın ya ölmesine ya da topraklarını terk ederek Anadolu'nun içlerine göç etmesine yol açmıştır. 1.200.000 Müslüman kitle göçmen durumuna düşmüştür. Sivil halktan 130.000 kişi katledilmiştir. Müslüman ahalinin Van ilinde %62'si, Bitlis ilinde %42'si, Erzurum ilinde %31'i, Diyarbakır ilinde ise %26'sı savaşın olumsuz şartları veya doğrudan savaş nedeniyle ölmüştür.²⁸ Sadece Sarıkamış Harekâtı sırasında on binlerce asker ölmüştür. Sarıkamış Harekâtına 10. Kolordu kumandanı olarak katılan Hafız Hakkı Paşa'nın tespitlerine göre Osmanlı Ordusu'ndan 30.000 asker hayatını kaybetmiştir.²⁹ Çanakkale Savaşları sırasında yüzbinlerce asker ölmüştür. Suriye-Filistin cephesindeki savaşlarda yüz bini aşkın asker kaybedilmiş, bölge Osmanlı toprağı olmaktan çıkmıştır. 1921'i esas alarak ifade etmek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin işgale uğramamış toprakları birkaç yüz bin kilometre karelik bir alana sıkışıp kalmıştır. Birinci

²⁷ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1995, s. 184-192.

²⁸ Hüdavendigar Onur, *Ermeniler: Milleti Sadıkadan Hayk'm Çocuklarına*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 126.

²⁹ Hafız Hakkı, *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Haz. Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 109-111.

Dünya Savaşı dönemindeki asker kayıpları genel manada dikkate alınırsa; Birinci Dünya Savaşı yıllarında 2 milyon 873 bin erkek seferberliğe katılmış ve cepheye gitmiştir. Bunların yaklaşık 800 bini savaşırken veya hastalıktan ölmüştür.

Özü itibarıyla Cumhuriyet idaresi felakete uğramış bir demografik yapı devralmıştır. Bu demografik felakete, dönemin en önemli gelir kaynağını teşkil eden tarım üretimi de eklenirse, Cumhuriyet idaresinin aynı zamanda felç olmuş bir ekonomik sistem devraldığı da anlaşılmış olur. Zira 20. yüzyılın ilk çeyreği açısından Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynağını tarımsal üretim oluşturmaktaydı. Çünkü Osmanlı toplumu tarım toplumuydu. Bu ise tarım ürünlerinin devletin en önemli gelir kaynağı olmasını sağlıyordu. Fakat buna karşılık 1910'lu yıllarda tarıma elverişli 231,5 milyon dönüm arazinin, sadece 43,6 milyon dönümünde tarım yapılabilmekteydi.³⁰ Mevcut arazilerin çok büyük kısmı tarıma elverişli değildi. Bu ise tarım üretimini kısıtlayan bir faktör olarak anlam kazanıyordu. Yaşanan savaşlar ise mevcut tarım arazilerini de verimli kullanmayı engelliyordu. Bu nedenledir ki Birinci Dünya Savaşı yıllarında tarım ürünlerinde ve hayvancılıkta ciddi gerileme yaşanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre 1914-1918 yılları arasında buğdayda %47, tütünde %51, kuru üzümde %54, fındıkta %65, yaş kozada %69 azalma yaşanmıştır. Yine aynı yıllarda koyun sayısı %45, keçi sayısı %33 azalmıştır.³¹ Bu nedenledir ki, Mustafa Kemal Paşa, 25 Ocak 1923 tarihinde ziyaret ettiği Alaşehirli'lere “*Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır*”³² diye seslenmiştir.

Tüm bu olumsuzlukların işaret ettiği gibi, Cumhuriyet idaresi kurulduğunda, bu idarenin yakın dönemde bizzat yaşananlardan hareketle çokça sebebi bulunan travmaları ve endişeleri vardı.³³ Ülke topraklarının kısa sürede eriyip küçücük bir coğrafyaya sıkışıp kalınması, kitlesel katliamlar, hastalıklar, kitlesel göçler, ülke demografik yapısının uğradığı ağır tahribatlar, en önemli gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılığın durma noktasına gelmesi, çalışabilir genç nüfusun büyük oranda savaş meydanlarında kaybedilmiş olması... tüm bunlar

³⁰ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 34.

³¹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 34.

³² Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 75.

³³ Ürer'in tespiti, durumu özetler niteliktedir: “Türkiye Cumhuriyeti büyük çaplı bir savaşın ardından istikrar arayışının öncelikli hedef olduğu ancak istikrarsızlığa neden olabilecek pek çok nesnel faktörün bulunduğu bir ortamda kurulmuştur. Gerek devletlerin gerekse halkların çeşitli dayatmalara maruz kaldığı bu dönemde var olma mücadelesi veren yeni bir devlet olarak Türkiye, sistemin kendisine sağlayabileceği imkanlardan faydalanma arayışında olmuştur” (Levent Ürer, “Woodrow Wilson’un İdeal Dünya Tasarımının, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Felsefesine Etkileri”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, Mart 2003, s. 20.

sahip olunan travmaların ve endişelerin en önemli sebepleriydi. Bunun yanı sıra geleceğin Türkiye'si adına yine Osmanlı'dan devralınan ve modelini Batı ülkelerinin oluşturduğu hayaller ve beklentiler vardı. Fakat ülkenin güvenliğinin sağlanması ve üretimin tekrar canlandırılması, acil çözüm bekleyen en önemli sorunlardı. Dolayısıyla nüfus siyasetinin bunlar bağlamında kurgulanması ve titiz bir şekilde uygulanması gerekiyordu. Nüfusun artırılması, mevcut nüfusun sağlıklı, eğitilmiş ve üretken hale getirilmesi acil çözüm bekleyen konu başlıklarıydı. Foucault'nun tespitiyle ifade etmek gerekirse; “*nüfus artırılmak isteniyorsa ya da nüfusun bir devletin kaynakları ve imkânlarıyla doğru bir ilişkide olması isteniyorsa, nüfusun kendisinden, dolaysız davranışlarından, doğurganlığından ya da yeniden üreme istencinden çok uzak gibi görünen bir sürü etken ve öğe üzerinde eylemde bulunmak gereki(yordu)*”.³⁴ Bu itibarla Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923 günü Meclis'te yaptığı konuşmasında nüfus üzerinde durmuş ve şöyle demiştir:³⁵

“Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesaili hayatîyesindedir. İdari, askerî, malî ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktarı sahihini bilmek ne kadar elzemse her sene yapılacak ihşaiyat [istatistik] ile nüfusun tezayüt veya tenakus miktarı anlaşılman esbabı tezayüdün idamesi ve esbabı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olmayacağı derkârdır.”

Dönemin aydınları da farklı düşünmüyorlardı. Örneğin bunlardan birisi olan Erdemir “*Nüfus siyasası; her devletin, üzerinde derin dıyguçluk gösterdiği bir siyasadır... Nasıl öyle olmasın ki ulusal topluluğa yeniden katılan bir kişi gerçek bir kazançtır ve bir kuvvet kaynağıdır*”³⁶ demiştir. Dolayısıyla mevcut şartlarda nüfusu çoğaltmak ve sağlıklı kılmak gerekiyordu; bu tarihsel ve toplumsal zorunluluk olmanın yanı sıra yüzyıllardır sahip olunan “batılılar gibi olma” amacının şekillendirdiği hayaller ve beklentiler açısından da temel bir ihtiyaçtı. Bu durum dönemin bir tanığında şu şekilde ifadesini bulmuştur:

“...Uzun senelerden beri devam edegelen harpler ırkımızın en kıymetli, en kudretli unsurlarını alıp götürmüştür. Bunların yerlerini tutacak şahısları yetiştiremeyecek olursak pek az bir zaman sonra ordumuz için zeki, fedakâr cesarete malik, sıhhati tam, bünyesi kuvvetli kahramanlar bulmak kabil olmayacaktır. Milletimizin ise, bizi daima tehdit eden düşmanlarımıza karşı

³⁴ Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 66.

³⁵ TBMM, *TBMM Zabut Ceridesi*, Devre 1, İçtima 1, Cilt 28, s.5.

³⁶ Necdet Erdemir, “Genel Nüfus Sayımı”, *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, Başvekil İstatistik umum Müdürlüğü, Ankara, 1931, s. 36.

koymak için, böyle kahraman gençlere, diğer milletlerin kaffesinden ziyade ihtiyacı vardır".³⁷

Söz konusu sorunların çözümü, beklentilerin gerçekleşmesi pronatalist nüfus siyaseti üzerinde şekillenen biyopolitik girişimleri gerektirmiştir. Öncelik nüfusu artırmaya verilmiş, fakat elbette ki artması istenen nüfusun sağlıklı olması da hedeflenmiştir. Nüfusun hem çoğaltılması hem de sağlıklı ve güçlü tutulabilmesi ise ancak oldukça detaylı planlanmış biyopolitik bir programla mümkün olabilecektir. Cumhuriyet liderleri ve aydınları bunun farkındaydılar. Bu nedenle dönemin iktidar partisi Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 tarihli parti programında "*Türk içtimai hayatında ailenin mahfuziyeti esastır*", "*nüfusumuzu artıracak tedbirleri ehemmiyetle takip edeceğiz*", "*doğum evlerinin arttırılmasına çalışılacaktır*"³⁸ maddelerine yer verilmesi önemlidir. Mustafa Kemal Paşa ise, örneği çokça bulunabilecek bir konuşmasında, korunması gereken bir rejime ve sürdürülmesi gereken inkılaplara dikkat çekmiş ve şöyle demiştir:³⁹

"Türk İnkılabı başı bulutlara değer bir bengitaşıdır demek güzel bir benzetiş; ama o, yükseleceği kadar yükselip son biçimini almış bir şey değildir. İnkılap yaşamakta olan bir varlıktır; daha çok gürbüzleşmek ve daha çok boy atmak için her yaşayan varlık gibi nefes almak ve beslenmek ister. Onu beslemek ve büyütme en kuvvetli borcumuzdur. Onun bir soluğu için son nefesini vermeyecek Türk inkılabın öz çocuğu değildir."

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Nüfusa İlişkin Beklentiler

Bahsedildiği üzere, Erken Cumhuriyet Dönemi liderlerinin geçmişten devraldıkları travmalardan ve kaygılardan hareketle, Türkiye'nin yakın dönemine ilişkin bazı önemli beklentileri vardı. Bu beklentilerin başında, niceliksel açıdan mevcut nüfusu artırmak, niteliksel açıdan da bu nüfusu güçlü ve dinamik hale getirmek vardı. Çünkü savaşlardan yeni çıkmış, daha dün denecek kadar yakın zaman önce bin bir türlü zorlukla ülkenin işgali sonlandırılmıştı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Meclis'teki bir konuşmasında şöyle diyordu: "*Bir bütün olan bu kutsal vatanı, bütün vatandaşların bedensel, mali ve ülküsel bütün yükümlülüklerini aynı kolaylık ve açıklıkla yerine getirmeleri sağlanıncaya kadar, gözlediğimiz hastalıkların düzeltilmesi konusunda kesin çaba sarf etmek zorundayız*".⁴⁰ Zira yaşananlardan hareketle ülkenin "*dâhili ve harici bedbahtlarca*" kuşatılmış durumda olduğuna inanılıyor, bunların bir gün "*cebren ve bile ile aziz vatanın bütün kalelerini zapt etmeye, bütün tersanelerine girmeye, bütün ordularını dağıtmaya ve memleketin her köşesini bilfiil*

³⁷ Mahmut Şemsi, *Harbin İstifai Tesirleri ve Zabıtlarımızın Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri*, Akseki Matbaası, İstanbul, 1933, s. 24, 25.

³⁸ CHF, *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.33.

³⁹ Celal Sahir, "Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler", *Ülkü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 1933, s. 98.

⁴⁰ TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2., İçtima 1, Cilt 19, 1 Kasım 1925, s.7.

işgal etmeye” kalkışmalarında çekiniliyordu. Bu durumda “Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmak” gibi bir vazife açısından gençliğe ve gençliğin “damarlarındaki asil kana” güvenmekten başka çare ve imkân yoktu. Gönüller “çok nüfus, tok nüfus, şen ve zengin nüfus istiyordu”.⁴¹ Ancak mevcut nüfus az ve zayıftı. Ülke toprakları “bomboştı”.⁴² Bu haliyle “gelen hücumlara dayanmak” mümkün görünmüyordu. Mevcut nüfusla “gelen darbeler karşısında çabucak çözüliüp dağılmak”, “er geç nüfusu çok olan uluslara lokma olmak” kaçınılmaz görünüyordu; “tupkı cılız hayvanların kuvvetlilerine lokma oldukları gibi”.⁴³ Bu nedenle bir an önce nüfusu artırmak gerekiyordu. Nüfus bir an önce ve üstelik katlanarak artmalıydı. Buna karşılık mevcut gidişat umut verici değildi. 1927 nüfus sayımında ülke nüfusunun 13.648.270, 1935 sayımında ise 16.188.767 olduğu tespit edilmişti. Bir artış söz konusu olmakla birlikte, dönemin şartları açısından bu yetersiz bulunmuştur. Çünkü bu nüfus Türkiye’yi “nüfusu az olan memleketler listesinden çıkaramamıştır”.⁴⁴ Dolayısıyla “Türkiye için nüfusun çoğalması meselesi hayati bir mesele”⁴⁵ idi. Bu şartlar içerisinde “14 milyonluk bu memleket halkını en kısa zamanda hiç değilse iki misline çıkarmazsak yarının çok nüfuslu ve ileri teknikli milletleri karşısında bekamızı tehlikeye atmış oluruz”⁴⁶ veya “Ah bir 20 milyona varabilsek”⁴⁷ görüş ve beklentisi Cumhuriyet lider ve aydınlarının ortak görüş ve beklentisini oluştuyordu.

Dönemin yaygın kabulüne göre nüfusu artırmanın en önemli ve öncelikli yolu, doğum sayısını artırmaktan geçiyordu. Bunun için evlilik çağına gelmiş olanları evliliğe, evlenmiş olanları ise çok sayıda çocuk yapmaya teşvik etmek gerekiyordu. Zira çocuk önemliydi; “çocuk yetiştirmek bir vatan borcuydu”.⁴⁸ Çocuk demek “yarını yaratmak ve yaşatmak”⁴⁹ demektir. Fakat çocuğun sağlıklı olması da bir o kadar önemliydi. Bu nedenle, dönemin biyopolitiğinde önemli roller

⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, “Çok nüfuslu Anadolu”, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 5, 1932, s. 35.

⁴² Abidin Daver, “Nüfus Sayımında Ulusal Ödev”, *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1935, s.1.

⁴³ Cemal Hakkı Selek, “Memleketteki Nüfus Azlığını Nasıl Arttırabiliriz?”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1935, s.2.

⁴⁴ Selek, agm., s.2.

⁴⁵ TBMM, *TBMM CHF Grubu Nüfus Komisyonu Raporu*, TBMM Matbaası, Ankara, 1934, s.25.

⁴⁶ Aydemir, agm., s.35.

⁴⁷ Ertan Ünal, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfus Sayımı”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 36, Sayı 214, 2001, s. 27.

⁴⁸ Suad Yılmaz, “Çocuk Yetiştirmek Bugün Bir Vatan Borcudur”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1937, s.1.

⁴⁹ Abidin Özmen, “Çocuk”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 102, Haziran 1935, s. 10.

üstlenmiş Doktor Besim Ömer Akalın, sağlığın önemine dikkat çekiyor ve şöyle diyordu: “Bir ırk bir ulus için çocukların sayısı değil, sağlığı ve sağlamlığı da önemlidir. Çocuğu korumak ana ve baba kadar hükümetin ve yurttaşların da bir borcudur”.⁵⁰ Türkiye’de antropoloji biliminin öncülerinden Şevket Aziz Kansu ise nüfus konusuna biyopolitikanın çok yönlü penceresinden bakıyor ve nüfus ile ilgili “biyo-sosyo antrolojik bir davadır” tespitinde bulduktan sonra, yapılması gerekenlerle ilgili görüş ve tespitlerini şöyle açıklıyordu: “Türk topraklarının adamı bu toprakların üstünde bir değil, yüz değil, bin fazlasıyla fıskırmalıdır. Türk nüfusu çabuk üremelidir. Bu üreme tesadüfi olmamalıdır. Bu bio ve sosyo antropolojik davayı esaslı bir teknik ve planla idare etmelidir. Dava büyüktür”.⁵¹ Dönemin ünlü spor adamı ve siyasetçisi Selim Sırrı (Tarcan) ise biyopolitika açısından sporun önemine dikkat çekiyor ve “Beden terbiyesi umumi terbiyenin esasını teşkil eder, çünkü insanın ruhen, fikren olduğu gibi beden de tekemmülüne nüfuslu bir surette yardım eder. İnsan her türlü abvalde hareketlerine hâkim olmak için kuvvetli, mukavemelli, sıbhatlı ve çevik olmağa mecburdur.”⁵² diyordu.

Çocuk ölümlerinin oldukça yüksek olduğu bu yıllarda, beden eğitimi ve spor yürütülen nüfus politikalarının ayrılmaz parçaları olmuştur. “Sağlıklı nüfus” için spor ve beden eğitimi en önemli araçlar olarak görülmüştür. “Bedenlerin terbiyesi”, amaca ulaşmanın olmazsa olmaz şartı olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Meclis’teki bir konuşmasında beden ve fikir arasında bağlantı kurmuş ve bunların “terbiyesi” hakkındaki görüş ve tespitlerini “Her terbiyenin olduğu gibi, beden terbiyesi, ferdleri milletlere ve milletlerle beraber bütün beşeriyete hayırlı bir eleman olarak yetiştirmek gayesini istihdaf eder. Beden terbiyesi ile vücudu kuvvetlendirmek, güzelleştirmek, gençlerimizi, ferdlerimizi hayat savaşı için kudretli bir hale getirmek istiyoruz.” şeklinde ifade etmiştir.⁵³ Dönemin elit kesiminin ve dolayısıyla iktidar merkezinin önemli üyelerinden Behçet Kemal Çağlar ise;

“spor hepimizin boynuna borçtur. Çünkü biz vücut sağlamlığımızı; karakter salabetimizi; vücut, ruh ve kafa muvazenemizi tesis ve muhafaza etmekle yalnız kendimiz ve ailemiz hesabına değil, Türk cemiyeti, Türk istikbali ve gelecek Türk nesilleri hesabına da mükellef bulunuyoruz. Spor bir farzı kifaye değildir. Hepimiz sporla mükellefiz”

⁵⁰ Besim Ömer Akalın, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır: Küçük Çocuklara Sosyal Bakım ve Sosyal Yardım*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul, 1936, s. 10.

⁵¹ Şevket Aziz Kansu, “Öjenik Problemleri”, *Ülkü Halkevlere Dergisi*, Sayı 74, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 113.

⁵² Selim Sırrı, *Beden Terbiyesi Oyun-Cimnastik-Spor*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 143.

⁵³ TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 26, 29 Haziran 1938, s. 484. (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026083.pdf>).

derken sadece kendi kişisel görüşünü açıklamamakta, döneminin genel kaygı ve beklentilerinin sözcülüğünü yapmaktaydı.⁵⁴ Bu nedenledir ki, bizzat Mustafa Kemal Paşa, sporu “*vatani vazife olarak telakki eylemek lazımdır*”⁵⁵ diyerek tanımlamış ve önemini dile getirmiştir. Tüm bu nedenlerle beden eğitimi ve spor, dönemin biyopolitikalarının ana başlıklarından biri olarak görülmüştür. Teşkilat olarak “*Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı*” (TİCİ), yasal mevzuat açısından ise “*Beden Terbiyesi Kanunu*” yürütülen biyopolitikaların gerekleri ve önemli aşamaları olmuştur.

“Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı” Dönemi (1922-1936)

Meşrutiyet döneminde spor ile sporun örgütlenmesi durumu neredeyse birlikte ilerlemiştir. Fakat bu dönemde kurulan kulüplere ve kulüplerin birlikteliği ile sağlanan bazı federatif organizasyonlara karşılık, spor faaliyetlerinin gerçek anlamda örgütlenmesi “*Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı*” (TİCİ) ile mümkün olmuştur. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakına uzanan sürecin başlangıcında ise Yusuf Ziya Öniş’in İsviçre’deki eğitiminden dönerken, beraberinde getirdiği “İsviçre Spor Teşkilatı Tüzüğü”nü Ali Sami (Yen), Mehmet Burhaneddin (Burhan Felek) ve Nasuhi Esat (Baydar) ile birlikte tercüme etmelerini takiben spor kulüpleri temsilcilerinin ve söz konusu tercüme yapan spor adamlarının öncülüğünde bir araya gelmeleri vardır. Cemiyetin teşkilinde ve örgütlenmesinde İsviçre Federasyonu örnek alınmıştır.⁵⁶ 22 Mayıs 1922’de kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, spordan sorumlu tek yetkili organ olmuştur. Kuruluşu takip eden aylarda yoğun bir şekilde kulüpler arası toplantılar gerçekleştirilmiştir. 31 Temmuz 1922 günü Matbuat Cemiyetinin salonunda gerçekleştirilen geniş katılımlı toplantıda başkan seçimi yapılmış ve idare kurulu teşekkül ettirilmiştir. Gerçekleşen oylama ile Ali Sami (Yen) başkan seçilmiş, aynı zamanda idare kurulu teşekkül ettirilmiştir. Toplantıyı takiben, 1924 Paris Olimpiyat Oyunları’na katılım için çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaçla güreş, futbol ve atletizm federasyonlarının kurulmasına karar verilmiştir.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın nizamnamesinde,⁵⁷ İttifak’ın kuruluş amacı ve sorumluluğu detaylı şekilde ifade edilmiştir. Nizamnamede, önce bir tespitte bulunularak “*Türk ırkı bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma doğru*

⁵⁴ Behçet Kemal Çağlar, “Sporla Mükellefiz!”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, S 15, 1936, s. 2.

⁵⁵ Deniz Ünver, "Atatürk ve Spor", *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Türklük Bilgisi Dergisi*, Sayı 1, 2004, s. 168.

⁵⁶ Efkan Canşen, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Spor Politikaları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2015, s.37.

⁵⁷ TİCİ, *Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Teşkilât ve Nizamât-ı Umumîye*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1923.

sürüklenmektedir... Bu hal böyle gidecek olursa bu güzel yurdumuzu düşmana karşı koruyacak değil, üzerinde yaşayacak kâfi adama bile malik olamyacağız” denilmiştir. Bunun için böyle olduğu bizzat nizamnamede sorulmuş, söz konusu sebeplerin bir kısmının “*siyasi*”, bir kısmının ise “*içtimaî*” olduğu ifade edilmiş, takiben bunlar detaylı şekilde açıklanmıştır. Nizamnameye göre Türk milletinin sağlığı fiziksel ve ruhsal açıdan bozuktur. Türk milleti ve Türk devleti yok olmanın eşiğindedir. Bu durum birçok tedbir almayı gerektirmiş ve gerektirmeye devam etmektedir. Mevcut olumsuz durumlar, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın temel kuruluş amacını oluşturmaktadır. Nizamnamede “*idman teşkilâtının temin edeceği faideler şu suretle bulâsa edilebilir*” gibi bir giriş cümlesini takiben, “*Gençlere vâsi ve cazîp bir sabah faaliyet temin eylesen onları içkiden, kumardan ve muhtelif suiistimallerden uzaklaştırılması ve bu sayede sıhhat ve ahlâkı umumiyenin ıslahı*” denilmiştir. Bununla, genç beden ve ruhları zararlı maddelerden koruma sorumluluğunun yerine getirilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekmektedir; İttifak, kendini gençliğin “*vasisi*” olarak konumlandırmış ve bu bağlamda sağlığın ve sporun siyasetini hedeflediğini açıkça ifade etmiştir. Bu itibarla

“Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakı münhasıran milli, içtimai ve ilmi olan gayelerine bihakkın ve devamlı surette hizmet edebilmek için siyasetle alâkadar olmamağı vacip addettiği gibi, milletimizin mukadderatına hâkim olanların Türklüğünün selâmetine matuf mesaisine muavenet etmelerini de bir emri tabii telâkki eyler”

denilmiş olması dikkat çekicidir. 7. maddede ise siyasi iktidarın yürüttüğü biyopolitikanın gerektirdiği ilkelere göre işlerin yürütüleceği açıkça ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 28 Eylül 1926 tarihinde açılışı yapılan 3. Kongresine gönderdiği beyanat metnindeki görüş ve talimatları, yaşanan durumu, sürecin işleyişini ve tüm bunların amacını, siyasi iktidar açısından ortaya koyar niteliktedir. Bu beyanatta aynı zamanda devralınan ve normallığı kaybolmuş demografik yapıya vurguda bulunmuş olması son derece dikkat çekicidir, zira bu, oldukça yoğun bir şekilde yürütülen biyopolitiğin meşruluk referansıdır. Mustafa Kemal'in söz konusu beyanattaki ifadeleri şöyledir:

“Tarihlerde cihanlar hâkimi olmuş koskoca bir Türk milletine bu günkü neslimiz varis olduğu bir zamanda bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştur. Efendiler! Gürbüz ve yavuz evlatlar isterim. Bunları yetiştirmek tedbirlerini ve mesuliyetlerini üzerinize almış adamlarsınız, bu neticeyi görmezsem hakkınızdaki muhabbetim o zaman zail olur.”⁵⁸

⁵⁸ TİCİ, *Üçüncü Umûmî Kongre*, Milli Matbaa, İstanbul, 1927.

Dönem iktidar partisinin genel Sekreteri Recep Peker ise Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 6. genel kongresinin açılış konuşmasında⁵⁹ neredeyse aynı hususları ifade etmiştir. Halkevleri'nin 1932-1935 yıllarını kapsayan bir faaliyet raporunda dile getirilen tespit ve görüşler de dönem zihniyetini anlama açısından dikkat çekicidir: “Halkevleri için spor, gencin, yaşlının sağlık durumunun düzelmesi, sağlık neşesinin artması, çalışan Türkün iş veriminin fazlalaşması ve bunlardan daha evvel de her Türkün yurdunu korumak için muhtaç olduğu kudreti elde etmesi: gözü peklığe, becerikliliğe, dayanıklılığa kavuşması için bir yol demektir”.⁶⁰ Benzeri çokça bulunabilecek tespit ve görüşlerin aydınlar düzeyindeki tipik örneklerinden biri ise Özverim'e aittir. Özverim'in, beden eğitimi-spor-devlet ilişkisini açıklayan ifadeleri şöyledir:⁶¹

“Millet ve devlet bakımından yalnız beden terbiyesi görmüş şahısların hiçbir kuvveti yoktur. Çünkü şuarsuz kuvveti bin bir şekle sokmak, iyiye ve kötüye götürmek imkânı yoktur. Bunlara sağlam fikir terbiyesi de verildiği zamandır ki, bu güzel vücutlu, sağlam düşünceli fertler devletin güvenilir bir kapitali olurlar, devletin ilerisini verecekleri sağlam nesil ile garanti altına alırlar.”

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı söz konusu düşünce dünyasının ve zihniyetin kurumsallaşmış bir yapısı olarak, üst düzeyde ifade edilen görüşler, dikte edilen talimatlar doğrultusunda çalışmalarını yürütmüştür. Öncesinde tek sporlu bir yapı içerisinde oluşan kulüpler, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 1923 yılındaki yeni yapılanmasıyla çok sporlu yapıya kavuşmuştur. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ilk kurulduğunda 14 olan kulüp sayısı, 1935 yılında ittifaka dâhil 190 ve farklı şehirlerde henüz ittifaka girmemiş 211 kulüp olmak üzere 401'e çıkmıştır.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı döneminde beden eğitimi ve spor çalışmaları jimnastik, futbol ve voleybolla sınırlı kalmıştır. Farklı spor branşlarına ve spor konusunda daha çok eğitime ihtiyaç hisseden ilgili öğrenciler, bu ihtiyaçlarını spor kulüplerinde karşılamışlardır. 1930 yılında "Mekteplerde Talebe Spor Teşkilâtı Hakkında Talimatname" ile Maarif Vekilliği ilk ve ortaokul öğrencilerinin okul haricindeki spor kulüplerine girmeleri ve buralardaki bireysel veya gruplar halinde gerçekleştirilen yarışmalara katılmaları yasaklanmıştır. Bu yasağın doğrudan dile getirilmeyen gerekçesinde, sporun devletleşmesi anlayışının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlam da dönemin

⁵⁹ TİCİ, *Altıncı Umûmî Kongre*. Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

⁶⁰ *Halkevleri, Halkevleri 1932-1935 103-Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, s.68, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/240b1241-1df0-4151-b540-5ae714ba5ca8/content> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023).

⁶¹ H. Özverim, “Hıfıssıhha Bakımından Beden Terbiyesi”, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Cilt 13, Sayı 28, 1940.

yazarlarından Muhtar Bedi şöyle yazmıştır: “*Ne pahasına olursa olsun Kemali gençliği Osmanlı devrinde kalma ülküsüz kulüp çatılarından kurtarmak, şu ferdin bu teşekkülün bağırsına kulak tıkayarak gayeye yürümek inkılap vazifemizdir*”.⁶² Aynı talimatnamede tüm erkek lise ve öğretmen okullarıyla, on yedi ile yirmi yaş arasındaki erkek öğrenciye sahip ortaokullarda ve ilkokul sonrası eğitim veren meslekî kuruluşlarda “*talebe spor yurdu*” oluşturulması öngörülmüştür. Bu arada spor branşlarının sayısı da artırılmıştır. Jimnastik, futbol ve voleybola ilaveten koşu, yüksek veya uzun atlama, güreş, basketbol eğitimi de verilmeye başlanmıştır. Hatta bazı okullar da tenis ve masa tenisi eğitimi de verilmeye başlanmıştır. Üstelik sadece öğrenciler değil, her kesimden tüm halk spora özendirilmiş ve buna özel bir önem verilmiştir. Hatta bu amaçla model şahsiyetler oluşturulmuş, bunlar üzerinden sporun propagandası yapılmıştır. Bu açıdan 1930 yılında dönemin yarı resmî yayın organı olan Cumhuriyet Gazetesinin düzenlediği güzellik yarışmasında “Türkiye güzeli” seçilen Mübeccel Namık’ın bir röportajda ifade ettikleri oldukça dikkat çekicidir. Mübeccel Namık, yarışmayı kazanmasına sebep olan güzelliğinin kaynağı olarak “*Ben bu şerefi doğrudan doğruya spora borçluyum. Benim bugün birinci olmamı temin eden güzellik, sporla meydana gelmiştir. Spora merakım vardır ve açık hava en güzel şeydir. Küçük yaştan ibaren sporla meşgul bulunuyorum*” demiştir.⁶³

Beden Terbiyesi Kanunu veya Sporun Devletleştirilmesi

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakının 13-18 Nisan 1936 tarihinde yapılan kongresinde, 14 yıldır yürütülen faaliyetlerin amacına ulaşmadığı, mevcut nizamnamenin amaca hizmet etmede yetersiz kaldığı, bu nedenle yeni bir nizamnameye ihtiyaç olduğu belirtilerek, “*yeni icaplara uygun*” bir nizamname hazırlanmasına ve kurumun adının da “Türk Spor Kurumu” olarak değiştirilmesine karar verilerek, beden eğitimi ve sporda yeni bir aşamaya geçilmiştir. Böylelikle “Türk Gücü Cemiyeti” (1913), “İzciler Ocağı” (1914), “Osmanlı Güç Dernekleri” (1914) ve “Osmanlı Genç Dernekleri” (1916) silsilesinin izcilik üzerinden kurgulamaya çalıştığı, gençleri sivildeyken orduya hazırlayan paramiliter yapı artık bir kanun kapsamında devletin bir müdürlüğü halini almıştır. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakının yeniden yapılandırılmasında ve yürürlüğe konan “Beden Terbiyesi Kanunu” ile sporun devletleştirilmesinde, Almanya ve İtalya gibi o günün model ülkelerindeki uygulamaların açık ve somut etkileri söz konusudur. Bu etkilerde, Nazizm propagandasına aracılık yapan 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları organizasyonun

⁶² Muhtar Bedi, “Mücadeleden Yılmamak, Zafer Yol Budur”, *Spor Postası*, Sayı 31, 10 Kasım 1934, s. 6.

⁶³ Murat Özmeden, “TİCİ Dönemi Sporla ilgili Gelişmeler ve Dönemin Spor Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2006, s.13

mimarı Carl Diem önemli bir kaynak olmuştur. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nın Organizasyon Komitesi Sekreteri Carl Diem, 1933 yılında önemli bir ücret karşılığında Türkiye'ye davet edilmiş ve "Türk sporu" hakkında bir rapor hazırlaması istenmiştir. Carl Diem, 16 Eylül 1933 günü Türkiye'ye gelmiş, Türkiye'de kaldığı 48 gün içinde birçok şehri, kulübü ve spor şubesini gezdikten sonra "*Türk Sporunu Hakkında Rapor*" adıyla hazırladığı raporu yetkililere takdim ederek Türkiye'den ayrılmıştır.⁶⁴

1930'ların Avrupa'sında olduğu gibi dönem Türkiye'sinde de "parti devleti" anlayışının düşüncelerde ve uygulamalarda egemen olmasına bağlı olarak 18 Şubat 1936 tarihli Meclis oturumunda Türk Spor Kurumu'nun devlet partisi Cumhuriyet Halk Fırkası'na bağlanmasına karar verilmiştir. Bu kararın gereğine uygun olarak tüm sporcuların Cumhuriyet Halk Fırkasına üye olması zorunlu tutulmuştur. Bu uygulamanın bir yansıması olarak, Türk Spor Kurumu Dergisi'nde yer alan haber, dönemin anlayışını resmetmesi açısından dikkat çekicidir: "*Partimize üye olan Türk Spor Kurumuna bağlı Ankara kulüpleri, 30 İlkteşrin saat 14'de bir alay tertip ederek şehir içinde dolaşmışlar ve Ulus meydanına gelerek çelenk koymuşlardır. Kafile dolaşmaları sırasında Yenışehir'de Parti il yönetim kurulu binası önüne gelmiş ve "yaşla!" diyerek partimizi selamlamışlardır.*"⁶⁵

Döneminin ünlü şairlerinden Behçet Kemal Çağlar, spor ve siyaset ilişkisi kapsamında gerçekleşen bu birleşme ve bu birleşmenin gerektirdiği faaliyetleri "*en büyük bayram*" olarak nitelemiş ve "*davalarını, bütün memleket davalarının en iyi ve tek başarısız Cumhuriyet Halk Partisine tevdi etmek isabetini gösteren Türk sporcuları candan bir tebriki hak etmişlerdir*"⁶⁶ demiştir. Zira o ve temsilcisi olduğu Cumhuriyet elitlerine göre "*partili olmakla sporcu olmak arasında fark yoktur*".⁶⁷ Tüm bunlar "*spor, içinde yapıldığı toplumun özellik ve çelişkilerini belli kırılmalarla yansıtan bir ayna olarak değerlendirilebilir*"⁶⁸ tespitini doğrulaması açısından önemlidir.

Spor-siyaset ilişkisi, sporun devletin kanatları altına girmesi ve sporun bu şekliyle siyasi bir kimlik kazanması, dönem anlayış ve uygulamalarının karakteristik özelliğidir. Bu, dönemin üst düzey yöneticilerinin birçok vesileyle

⁶⁴ "Türk Sporunu Hakkında Rapor – Dr. Carl Diem 1933", *BDA Cumhuriyet Arşivi*, Belge No: 490.1 / 1116.75.1; "Spor işlerimiz nasıl düzeldi", *Vakit Gazetesi*, 19 Eylül 1933, s.1.

⁶⁵ *Türk Spor Kurumu Dergisi*, 09 Teşrinisani 1936, s. 5.

⁶⁶ Behçet Kemal Çağlar, "En Büyük Bayram", *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı 19, 9 Kasım 1936, s.2.

⁶⁷ Çağlar, *agm.*, s.2.

⁶⁸ İlker Aktükün, "Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları", *Cogito*, Sayı 63, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.9; Benzer tespit için bk. Tanıl Bora, *Takımdan Ayrı Düz Kaşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 8.

dillendirdikleri bir durumdur. Daha da önemlisi spor, 8 Kasım 1937'de açıklanan hükûmet programında genişçe yer bulan bir konu olmuştur. Başbakan Celal Bayar, Hükûmet Programını açıkladığı Meclis konuşmasında “*Büyük gaye, Türk vatandaşını fikir ve düşünce itibarıyla, vücut itibarıyla kuvvetli ve tam sıhhatli, seciyeli, gürbüz, güzel insan olarak yetiştirmektir*”⁶⁹ demiş ve hazırlanacak “*spor kanunu*”ndan bahsetmiştir. Hükûmet’e göre spor, “*millî kültür*” konusudur. Takip eden zamanlarda spor konusundaki düzenlemeler devam etmiş, Türk Spor Kurumu, 29 Haziran 1938 tarihinde 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu nedeniyle isim değiştirilerek “*Spor Genel Müdürlüğü*” teşekkül ettirilmiştir. Parti ile devletin bütünleştiği bir süreçte, 29 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren “*Beden Terbiyesi Kanunu*”, beden terbiyesinin ve sporun hem partileşmesi hem de devletleştirilmesi açısından önemli bir aşamadır. Beden Terbiyesi Kanunu’nun Meclis’te kabul edilişi gazeteler tarafından büyük bir müjde olarak halka duyurulmuş, bundan böyle “*sporun köylere kadar yayacak, disiplin altına alacak hükümler var*”⁷⁰ denilerek Kanun hakkında bilgi verilmiştir. Dönemin egemen anlayışına göre esas olan Devlet’tir ve Devlet aynı zamanda Parti demektir. Bu açıdan tüm diğer yapılar ve kurumlar Devlet/Parti için gerekli unsurlardır; varlık amaçları Devletin/Partinin iradesi ile sınırlıdır. Bu durum beden eğitimi ve spor için de böyledir. Bu sebeptendir ki, Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü Neşriyat ve Propaganda Müdürü Saffet Gürol, Beden Terbiyesi Kanunu’nun önemini “*parti prensipleri*” açısından dile getirmiş ve “*Beden terbiyesi ve spor bazılarının anladıkları gibi basit bir oyun ve eğlence işi değildir. Bir memleketin yarımını idare edecek olan gençliği, fizik ve moral bakımından ve Parti prensipleri esaslarına göre, yetiştirecek en feyizli bir yoldur*”⁷¹ diye açıklanmıştır.

28 maddeden oluşan Beden Terbiyesi Kanunu’nun birinci maddesinde “*Yurddaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal ve inkılabçı amaçlara göre gelişimini sağlayan oyun, spor ve jimnastik faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadına*”⁷² sahip olduğu ifade edilmiştir. Beden Terbiyesi Kanunu’nun Meclis’te görüşülmesi sırasında söz alan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya da bu çerçevede bir konuşma yaparak, konuşmasında⁷³ beden terbiyesinin ve sporun önemini ifade ederken “Devlet”, “Türklük” ve “Millî kültür” hususlarına özellikle atıfta bulunmuştur. Beden Terbiyesi Kanunu ve bu kanun ile kurulan “*Beden Terbiyesi Genel*

⁶⁹ “Celal Bayar’ın Programı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 İkinciteşrin 1937, s. 9

⁷⁰ “Spor Teşkilatı Layihası”, *Ulus Gazetesi*, 30 Haziran 1938, s.2.

⁷¹ BTS, “Gençlik Kulüp ve Grupları Her Yerde Faaliyete Geçerken Ankara Radyosunda Bir Konuşma”, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Cilt 2, Sayı 21, 1940, s. III.

⁷² Beden Terbiyesi Kanunu, *Resmî Gazete*, No 3530, 29 Haziran 1938, s.1160.

⁷³ TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, İçtima: 8, Cilt: 26, 29 Haziran 1938, s. 484,485. (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026083.pdf>).

Direktörlüğü' aracılığıyla spor resmen devletleştirilmiştir. Direktörlüğün başına, 1938-1945 yılları arasında görev yapacak olan Tümgeneral Cemil Tahir Taner getirilmiştir. Bu da devlet-spor-asker üçlüsünün birlikteliğini ifade eden önemli bir göstergedir. Taner, Direktör olarak görevlendirildiğinde verdiği beyanatlarından birinde spor ile elde edilmek istenen faydayı şöyle açıklamıştır: “Yurt müdafasına kendisine emanet edilen Cumhuriyet ve inkılabı ve yurt istiklalini korumağa muktedir yılmaz, çabuk karar verir, çabuk icraata geçer, yurt menfaatini her menfaatten üstün tutar, bir yurtsever olarak yetişmesi”.⁷⁴ Bu, dönem yazılarında çokça karşılık bulan bir anlayıştır. Dolayısıyla “silahlı millet” söylemi, dönemin sıkça dile getirilen bir söylemi olmuştur. Bu bağlamda çocukların ve gençlerin “ellerine kalem kadar sabanı, makine kadar da silahı yaradır olmalarına çalışmak”⁷⁵ özelliği üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu arada şu da dikkat çekicidir: Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün danışma kurulu üyeleri arasında Adnan Menderes ve Burhan Felek vardır. Tümgeneral Cemil Taner, “direktörlüğün fikirlerini yaymak ve beden terbiyesini yaygınlaştırmak” amacıyla çıkarılan “Beden Terbiyesi ve Spor” dergisinin ilk sayısına verdiği beyanatında, Beden Terbiyesi Kanunu'nun çıkarılmasının ne anlamana geldiğini açıklamış ve Beden Terbiyesi Kanunu'nun ruhunu şu sözlerle değerlendirmiştir: “Yurddaşın fizik ve moral kabiliyetinin yüksek derecede olması devletin başlıca kuvvet ve kudretini teşkil eder. Yurd müdafası içinde olsun, başka işlerde olsun her türlü silah, teçhizat ve alat ve edevat ancak birer vasıta”.⁷⁶

Beden Terbiyesi Kanunu'na yüklenen misyonun çok yüksek olduğu, dönem üst düzey yöneticilerinin, aydınlarının konuya ilişkin açıklamalarından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Sadece üst düzey yöneticiler veya dönemin ünlü aydınları değil, aynı zamanda sporcular da Beden Terbiyesi Kanunu'na ilişkin görüşlerini dile getiren yazılar ve şiirler yazmışlardır. Bu şiirlerden biri Necdet Rüştü'nün “Sporcu Marsi” ismini taşımaktadır. Şiirde, Beden Terbiyesi Kanunu'na yüklenen misyon şöyle dile getirilmiştir:

Dört kıt'ada derler bize tunç gövdeli erler,
Attıkça adım Asya'da sarsılmada yerler.
Genciz, yürürüz dev gibi, Türk böyle ilerler:
Titretsin ayaklar yine dünyayı sesile,
Türkler geçiyor elde spor meş'alesile.
Türk kuvvetinin eski, büyük destanı vardır,

⁷⁴ Cemil Taner, “Beden Terbiyesi ve Spor Teşkilatında Çalışma Esasları”, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Sayı 2, Şubat 1939, s. 2.

⁷⁵ V. Aşır, “Okul Sporunun Gayesi”, *Okul-Spor*, Cilt 2, Sayı 19, 1940, s. 291.

⁷⁶ Taner, *agm.*, s.2.

Tarihteki yapraklara sığmaz şanı vardır.
Gençlikde, yenilmez Atatürk'ün kanı vardır.
Titretsin ayaklar yine dünyayı sesile,
Gençler yürüyor elde spor meş'alesile.
“Kuvvetli çıkar meydana Türk milleti dünden,
Aldık bu spor emrini Başbuğ İnönü'nden.
Türk gençliği askerliğe idmanlı bugünden.
Titretsin ayaklar yine dünyayı sesile,
Gençler yürüyor elde spor meş'alesile.”⁷⁷

Dönem yazılarından ve değişik vesilelerle yetkililer tarafından verilen beyanatlardan, genelde sporun, özelde ise beden eğitiminin, Erken Cumhuriyet Dönemi siyasetinin öncelikli ilgi alanlarından birisi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle halkın tamamının sporla ilgili hale getirilmesi, halkın beden ve ruhen sağlıklı hale getirilmesi için özel çaba sarf edilmiştir. Bu durum, siyasi iktidar tarafından yerine getirilmesi gereken sorumluluk alanlarından biri ve hatta en önemlisi olarak görülmüştür. Amaca ulaşmak için çıkarılan ve yürürlüğe konulan kanunların ve bu kanunlar kapsamında inşa edilen kurum ve kuruluşların sorumluluk ve faaliyetleri çok detaylı şekilde düşünülmüştür. Örneğin Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün kuruluş amacı, dönemin spora yüklediği anlamı da dile getirecek şekilde şöyle açıklanmıştır: “*Sağlam bir vücutta her şey sağlamdır. Nesli her türlü hastalık ve fenalıklardan kurtaran spordur. Sporla kaşa vücut ve ruh terbiye olur. Spor bütün temiz faaliyetlerin, duyuş görüş ve buluşların birer maderidir.*”⁷⁸

Sporun ve dolayısıyla beden eğitiminin “*harp içi ve harp sonu hadiseleri ve neticeleri yüzünden*”⁷⁹ devletleştirilmesi, bu bağlamda yürütülecek biyopolitikanın, amacın ve sürecin nesnesi durumundaki bireylere sorumluluklar yükleyeceği⁸⁰ açıktır. Bu durum kolaylıkla anlaşılmış ve dönem gazeteleri, kitlelere sorumluluklarını hatırlatan yayınlar yapmışlardır. “*Gençler Klüplere Girmeye ve Spor Yapmaya Mecbur*”⁸¹ başlıklı haber bunun çok sayıdaki örneğinden sadece biridir. Başlığın altında şu ifadeler yer almıştır: “*Yurttaşların fizik ve normal kabiliyetlerinin*

⁷⁷ Necdet Rüştü, “Sporcu Marşı”, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Cilt 1, Sayı 4, 1939, s.3.

⁷⁸ Ali Ferruh Oya, “Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünün Bugünkü Faaliyeti”, *Cumhuriyet İzcileri*, S.11, 10 Temmuz 1940, s.1.

⁷⁹ Kadri Yaman, “Memleket Müdafaası ve Rejim Bakımından Gençlik Teşkilatı ve Spor”, *Beden Terbiyesi ve Spor*. S. 11, Kasım 1939, s. 13.

⁸⁰ Etienne Balibar, *Spinoza ve Siyaset*, Çev. Sanem Soyarslan, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 47.

⁸¹ “Gençler Klüplere Girmeye ve Spor Yapmaya Mecbur”, *Tan*, 29 Haziran 1938, s. 1.

ulusal ve inkılapçı amaçlara göre gelişmesini sağlayan, oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini senk ve idare etmek maksadile Başvekalete bağlı hükmi şahsiyeti haiz bir beden terbiyesi genel müdürlüğü kurulmuştur". Bireyler buna katlanmak zorundadır; çünkü "milli varlık" ancak böylelikle "perçinlenecek"tir.⁸²

Sporun önemli bir siyasi konu olarak algılanmasının getirdiği düzenlemeler ve uygulamalar açısından 1938 yılı ayrıca önemlidir. Sporun önemini halka kavratmak için "beşeriyetin tarihi kadar eski olan Türk tarihinde yeni bir devrin, "Atatürk Devrinin" başlangıcı"⁸³ kabul edilen 19 Mayıs'a atıfla 19 Mayıs 1938 günü, Ankara'da "Spor ve İdman Şenliği" adı altında ve büyük bir organizasyonla kutlanmıştır. O gün, dönemin aydınları, bürokratları sporun önemine vurguda bulunan açıklamalar yapmışlar, umut ve isteklerini dile getirmişlerdir. Gazeteler, sporun önemini ön plana çıkaran yayınlar yapmışlardır. Bunların bir örneği olarak Ulus Gazetesinin bir kampanyası dikkat çekicidir. Ulus gazetesi "İdman şenliği vecizeleri" kampanyası başlatmıştır. Gazete, dile getirilen görüş ve anlayışları, spora yüklenen üstün anlam ve işlevi sayfalarında paylaştığı vecizelerle topluma aktarmanın çabasını yürütmüştür. Gazetenin yayınladığı vecizelerden bir kısmı şöyledir:

"Doğru insan dik yürür!", "Sağlam vücut, sağlam kafa, güzel insan", "Nerede hareket, orada bereket", "Dedikodu yapma, spor yap!", "En büyük servetimiz vücudumuzdur!", "Sihhatini seveceksin, vatanını seveceksin, işini seveceksin, tabiatı seveceksin!", "Gençliğinde dik duranın ihtiyarlıkta beli bükülmez!", "Spor, gençliğin tılsımıdır!", "Vücudu güzel tutmamak ayıp işlemektir!", "Genç bir baş ancak dik omuzlar üzerinde durabilir!", "Dik otur, doğru konuş", "Her yaşta hareket!", Her yaşta spor yapanın başı vücuduna yük olmaz!", "Şen ol, çevik ol", "Yürü, koş, atla, güreş! Pinekleme!"⁸⁴

Gazete aynı günkü nüshasında bir başka şey daha yapmış, 6 Mayıs 1921 günü kutlanan "Mektepliler Bayramı" ile 19 Mayıs 1938 günü kutlamalarına ait iki ayrı fotoğrafı bir arada yayınlamak, bu ikisi üzerinden bir karşılaştırmaya gitmiş, "bazen iki resim bile, iki devri anlatmaya kâfi gelir" "iki resim arasındaki fark, muhakkak ki başımızı döndürecek" tespitinde bulunurken, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin getirdiği değişimi büyük bir gurur konusu olarak takdim etmiştir. Fotoğrafların birinde küçük bir topluluk görünürken, ikincisinde ise stadyumda jimnastik gösterileri yapan gençler vardır; stadyum tamamıyla doludur.

⁸² "Beden Terbiyesi Kanunu Milli Varlığı Perçinleyen Bir Kuvvettir", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1938, s. 6.

⁸³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1938, s. 1.

⁸⁴ "İdman Şenliği Vecizeleri", *Ulus Gazetesi*, 19 Mayıs 1938, s. 14.

İfade edilen amaçları temin edebilmek için Beden Terbiyesi Kanunu oluşturulup, büyük beklentilerle 1938 yılında yürürlüğe girmesine rağmen, Genel Direktörlüğün merkez ve taşra şubelerinin sorumlulukları detaylı bir şekilde belirlenmesi için iki yıl daha beklemek gerekmiştir. Direktörlüğün merkez ve taşra şubelerinin sorumluluklarını belirleyen Nizamname, 1940 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu gecikme Beden Terbiyesi Kanunu'nun şartlar oluşturulmadan yürürlüğe girmesinden mi kaynaklanmaktadır, yoksa ilgili kanunun gereklerini yerine getirmede ihmalkâr mı davranılmıştır, bu hususlar oldukça tartışmalıdır. Fakat şu var ki “*berkes için spor*” denilmişse, bunu mümkün kılacak ortam ve şartların da sağlanması gerekiyordu. Ne yazık ki bu yapılmamıştır. Hem fiziksel imkanlar ve ortamlar hazırlanmamış hem de toplumsal şartlar göz önünde bulundurulmamıştır. Bu bağlamda “toplumsal şartlar” konusunun bugünden yapılmış bir tespit olmaması önemlidir. Zira zamanın bazı şahsiyetleri bunu fark edip, yazılarının konusu yapmışlardır. 16 Aralık 1940 tarihli Stad gazetesindeki bir yazı, bu açıdan önemli bir örnektir. Söz konusu yazıda, işyerlerinde çalışan çıkrakların spor yapma “yükümlülüğünü” yerine getirmek için patronlarından nasıl izin alacağını, izin alamazsa ne yapacağını bilinmediğine dikkat çekilmiştir. 23 Nisan 1940 tarihli Akşam gazetesinde ise “*İstanbul halkına yaptırılacak mecburi jimnastik*” başlıklı yazıda “*Erkekler için 45, kadınlar için de 35 yaşına kadar jimnastik mecburi olacaktır. Haftada iki kere Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün disiplini altında idman yapacaksınız...Hani meydan bulunur at bulunmaz diye bir tabir vardır; bizim şehirde ne meydan var ne at*” denmiştir. Üstelik kanun “zoruyla” spor yaptırılmayacağı, sporun ancak gönüllülük esasına göre gerçekleşebileceği ve bu durumda fayda sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu arada nesnel gerçekler de kanun yapıcılar tarafından görülmeye başlanmış ve bunun gereği olarak Eylül 1941’de kadınlar için spor yapma zorunluluğu hükmü iptal edilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin özellikle son çeyrek yüzyılı, birçok cephede peş peşe patlak veren savaşların yol açtığı demografik kayıplarla, kitlesel göçlerle ve hastalıklarla, ekonomik faaliyetlerin durması sebebiyle ekonomik yoksulluklarla geçmiştir. Buna bağlı olarak Cumhuriyet idaresi, normalliğini neredeyse tamamen kaybetmiş bir demografik yapı devralmış, somut durumdan hareketle en önemli ve öncelikli sorun olarak mevcut demografik yapı görülmüştür. Bu nedenle, özellikle Cumhuriyet döneminde, pronatalist nüfus politikası, demografik normalliği sağlamanın yegâne yolu olarak görülmüştür. Bunda mevcut demografik yapının son derece olumsuz şartlarının zorlamasının yanı sıra dönem Avrupası'nda yaygın demografik sorunların çözümünde pronatalist nüfus politikasının tercih edilmiş olmasının etkisi temel belirleyici faktörler olmuştur. İzlenen nüfus politikasına göre nüfusun artırılması ve bu nüfusun

sağlıklı olması için çok yönlü tedbirler alınması gerekli bulunmuştur. Nüfusun sağlıklı olması ise hem sağlık hem de spor politikalarıyla irtibatlandırılmıştır. Böylelikle Erken Cumhuriyet Dönemi, nüfusu artırmaya ve nüfusu teşkil eden bireyleri bedenen sağlıklı kılmaya yönelik çok yönlü politikaların sistematik bir şekilde yürütüldüğü bir dönem vasfını kazanmıştır. Dönemin genel kabulüne göre Türkiye Cumhuriyeti'nin ulaşmak istediği yeni insan tipini temsil eden “*cumhuriyet çocukları*” “*gürbüz ve yavuz evlatlar*” olmalıdırlar. Spor ise bunu sağlamanın önemli bir aracıdır. Dolayısıyla sporun yaygınlaştırılması için özel çaba yürütülmüş, Osmanlı Dönemi'nden devralınan spor politikaları daha sistematik şekilde yürütülmeye çalışılmıştır. Halkın tamamının sporla ilgili hale getirilmesi; halkın bedenen ve ruhen sağlıklı hale getirilmesi için özel bir çaba sarf edilmiştir. Bu durum, siyasi iktidar tarafından yerine getirilmesi gereken sorumluluk alanlarından biri ve hatta en önemlisi olarak görülmüştür. Amaca ulaşmak için çıkarılan ve yürürlüğe konulan kanunların ve bu kanunlar kapsamında inşa edilen kurum ve kuruluşların sorumluluk ve faaliyetleri detaylı şekilde düşünülmüştür. Bu doğrultuda olmak üzere Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren beden eğitimi ve sporun idari olarak organize edilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. “İzcilik Teşkilatı”, “Türk Spor Kurumu”, “Türkkuşu”, “Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü” ve “Okul Spor Yurtları” gibi spor kuruluş, örgüt ve dernekleri devletin genel spor politikası kapsamına alınmış ve faaliyetleri desteklenmiştir. Beden Terbiyesi Kanunu ise tüm sürecin hem ulaştığı aşamayı hem de yürütülen biyopolitikanın resmî düzeyini gösteren önemli bir eşik olarak anlam kazanmıştır. Fakat mevcut olumsuz toplumsal ve ekonomik koşullar yürürlüğe konan biyopolitik kararların amaca ulaşmasında engelleyici işlevler üstlenmiş, birçok bakımdan hedeflenen amaçlara kısmen veya büyük oranda ulaşılmışsa da hedeflerin uzağında kalınan konular ve alanlar da var olmaya devam etmiştir.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar

(1931) *Cumhuriyet Halk Furkası Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul.

(1938) Beden Terbiyesi Kanunu, *Resmî Gazete*, No 3530, 29 Haziran.

(1934) *TBMM CHF Grubu Nüfus Komisyonu Raporu*, TBMM Matbaası, Ankara.

(1923) *Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Teşkilât ve Nizamât-ı Umûmiye*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.

TİCİ (1927) *Üçüncü Umûmî Kongre*, Milli Matbaa, İstanbul.

TİCİ (1933) *Altıncı Umûmî Kongre*, Devlet Matbaası, İstanbul.

MAARİF VEKALETİ (1944) *1923-1943 Yılları Arası Maarifimiz*, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara.

Halkenleri, Halkevleri 1932-1935 103-Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/240b1241-1df0-4151-b540-5ae714ba5ca8/content> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023).

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- AGAMBEN Giorgio (2009) *Açıklık*, Çev. Meryem Mine ÇİLİNGİROĞLU, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AKALIN Besim Ömer (1936) *Türk Çocuğunu Yaşamalıdır: Küçük Çocuklara Sosyal Bakım ve Sosyal Yardım*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul.
- AKCAN Erol (2013) *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AKIN Yiğit (2004) *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar-Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKTÜKÜN İlker (2010) Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları, *Cogito*, Sayı 63, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 8-26.
- ATABEYOĞLU Cem (1985) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1474-1518.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (2006) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ATEŞ Yamak (2012) *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AYDEMİR Şevket Süreyya (1932) Çok nüfuslu Anadolu, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 5, s. 34-36.
- BALIBAR Etienne (2004) *Spinoza ve Siyaset*, Çev. Sanem SOYARSLAN, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- BAŞKUTLU Salih (2015) *Osmanlı Devleti'nde İzçilik Hareketleri (1910-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abat İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- BAUMAN Zygmunt (2003) *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal ATAKAY, Metis Yayınları, İstanbul.
- BORA Tanıl (2001) *Takımdan Ayrı Düz Koşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORATAV Korkut (2008) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi, Ankara.
- CANŞEN Efkan (2015) "Türkiye Cumhuriyeti'nin Spor Politikaları", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, s. 33-48.
- DAVER Abidin (1935) Nüfus Sayımında Ulusal Ödev, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ekim, s. 1.

- DOĞANER Yasemin (2012) İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Gençlerin ve Kadınların Siyasi Terbiyesi ve Teşkilatlanmaları: Avusturya Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 26, 2012, s. 45-56.
- ERDEMİR Necdet (1931) Genel Nüfus Sayımı, *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, Başvekil İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- FOUCAULT Michel (2007) *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur TANRIÖVER, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- (2014) *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, Çev. Ferhat TAYLAN, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- GÜVEN Özbay (1996) Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Okulların Eğitimini Hazırlayıcı Çalışmalar, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s.70-82.
- HAKKI Hafız (2018) *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Haz. Murat BARDAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İdman Şenliği Vecizeleri, *Ulus Gazetesi*, 19 Mayıs 1938, s. 1.
- İNAN Afet (1972) *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KANSU Şevket Aziz (1939) Öjenik Problemleri, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Sayı 74, Ulus Basımevi, Ankara, s. 103-113.
- KARTAL Onur (2016) *Biyopolitika*, Nota Bene Yayınları, Ankara.
- LÜKÜSLÜ Demet (2015) *Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MCCARTHY Justin (1995) *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge UMAR, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- MUTLU Mustafa (2020) "Beden Terbiyesi ve Spor Hayatında Selim Sırrı Tarcan (1874-1957)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi-CTAD*, Yıl 16, Sayı 32, s. 583-615.
- ONUR Hüdavendigar (1999) *Ermeniler, Milleti Sadıkadan Hayk'ın Çocuklarına*, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- ÖZMADEN Harun (1999) *Cumhuriyet Dönemi İlk Spor Teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936)'nın Yapılanma Sürecinde Beden Eğitimi ve Sporun Fonksiyonları, Fonksiyonlardaki Değişimler ve Toplumsal Hayata Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

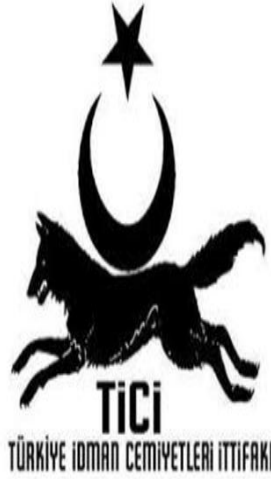
- ÖZMADEN Murat (2006) TİCİ Dönemi Sporla ilgili Gelişmeler ve Dönemin Spor Anlayışı, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, s. 11-25.
- SCOTT James (2008) *Devlet Gibi Görmek*, Çev. Nil ERDOĞAN, Versus Kitap, İstanbul.
- Selim Sırrı (1932), *Beden Terbiyesi Oyun-Cimnastik-Spor*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- ŞEMŞİ Mahmut (1933) *Harbin İstifai Tesirleri ve Zabıtlarımızın Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri*, Akseki Matbaası, İstanbul.
- TİMUR Taner (2008) *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOKATLIOĞLU Ali Emrah (2020) *Biyopolitika Kavramı Çerçevesinde 1938 Beden Terbiyesi Kanunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TOPRAK Zafer (1979) İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri, *Boğaziçi Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 7, s. 95-113.
- TUNAYA Tarık Zafer (1988) *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ (1997) *S. Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1997.
- ÜNAL Ertan (2001) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfus Sayımı, *Tarih ve Toplum*, Cilt 36, Sayı 214. s.26-29.
- ÜNVER Deniz (2004) Atatürk ve Spor, *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Türklük Bilgisi Dergisi*, Sayı 1, 2004, s.167-172.
- ÜRER Levent (2003) Woodrow Wilson'un İdeal Dünya Tasarımının, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesine Etkileri, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, Mart, s.1-22.
- YILDIZ Mehmet (2020), *Türkiye'ye Cumhuriyet Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Alanında Gelen Yabancı Uzmanların İstihdamı, Çalışmaları ve Etkileri (1923-1973)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YÜCEL Hasan Ali (1994) *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ZINGALI Gaetano (1932) *Nüfusun Kemiyet ve Keyfiyetçe İnkışafı İçin İtalya'da Alınan Tedbirler*, Çev. Yusuf ADİL, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

Süreli Yayınlar

- (1933) Spor işlerimiz nasıl düzelir, *Vakit*, 19 Eylül, s.3.
- (1937) Celal Bayar'ın Programı, *Cumhuriyet*, 9 İkinciteşrin, s.1.
- (1938) Spor Teşkilatı Layihası, *Ulus Gazetesi*, 30 Haziran, s.2.

- (1938) Gençler Klüplere Girmeye ve Spor Yapmaya Mecbur, *Tan*, 29 Haziran, s.1.
- (1940) Gençlik Kulüp ve Grupları Her Yerde Faaliyete Geçerken Ankara Radyosunda Bir Konuşma, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Cilt 2, Sayı 21, s. I-IV.
- AŞİR V. (1940) Okul Sporunun Gayesi, *Okul-Spor*, Cilt 2, Sayı 19, s. 290-292.
- ÇAĞLAR Behçet Kemal (1936) En Büyük Bayram, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, S.19, 9 Kasım, s. 3-5.
- (1936) Sporla Mükellefiz!, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, S 15, s. 2-3.
- Beden Terbiyesi Kanunu Milli Varlığı Perçinleyen Bir Kuvvettir, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1938, s. 1.
- BEDİ Muhtar (1934) “Mücadeleden Yılmamak, Zafer Yol Budur”, *Spor Postası*, Sayı 31, 10 Kasım, s. 5-7.
- OYA Ali Ferruh (1940) Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünün Bugünkü Faaliyeti, *Cumhuriyet İzçileri*, Sayı 11, 10 Temmuz, s.1-2.
- ÖZMEN Abidin (1935) Çocuk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 102, Haziran, s. 9-12.
- ÖZVERİM H. (1940) Hıfıssıhha Bakımından Beden Terbiyesi, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Cilt 13, Sayı 28, s. 37-39.
- REMZİ Danış (1934) Beden Terbiyesi ve Hakiki Spor, *Spor Postası*, Cilt 1, Sayı 20, s. 7-9.
- RÜŞTÜ Necdet (1939) Sporcu Marşı, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Cilt 1, Sayı 4, s. 3.
- SAHİR Celal (1933) Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler, *Ülkü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 1933, s.97-99.
- SELEK Cemal Hakkı (1935) Memleketteki Nüfus Azlığını Nasıl Arttırabiliriz?, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mayıs, s.2.
- TANER Cemil (1939) Beden Terbiyesi ve Spor Teşkilatında Çalışma Esasları, *Beden Terbiyesi ve Spor*, Sayı 2, Şubat, s. 2-3.
- YAMAN Kadri (1939) Memleket Müdafaası ve Rejim Bakımından Gençlik Teşkilatı ve Spor, *Beden Terbiyesi ve Spor*, S. 11, Kasım, s.11-14.
- YILMAZ Suad (1937) Çocuk Yetiştirmek Bugün Bir Vatan Borcudur, *Cumhuriyet*, 17 Haziran, s.1.

Ekler

Görsel 1: Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın logosu

Görsel 2: Türk Spor Kurumu'nun logosu